

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 3(22), с. 133–138

Автором пропонується вважати громадські організації складовими політичної системи, враховуючи дискусійність питання. Основну увагу приділено нормативно-правовим актам, в яких визначається місце і роль громадських організацій в політичній системі України.

Найбажаніша мета українського народу — створення незалежної демократичної держави втілилась у життя. Після проголошення незалежності відбулося становлення якісно нової політичної системи українського суспільства, сформувалась Українська держава як суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова, у процесі розбудови громадянського суспільства почали утверджуватися демократичні принципи суспільно-політичного та соціально-економічного життя. Цьому значною мірою сприяє діяльність громадських організацій як своєрідної складової політичної системи незалежної України.

Варто зазначити, що в умовах колишнього СРСР до політичної системи належали партія як ядро політичної системи, держава і громадські організації [17, 20]. Громадські організації входили в цю систему штучно, без урахування їх реальної ролі у політичному житті суспільства, адже реальною, хоча і незначною, була участь у політичному житті лише молодіжних організацій, зокрема комсомолу, політична діяльність якого відбувалася під керівництвом партії [11, 58]. На сьогодні питання віднесення громадських організацій до складових політичної системи суспільства є дискусійним.

На думку В. Погорілка, такими можуть вважатися тільки об'єднання громадян, головною функцією котрих є здійснення політичної діяльності, тобто політичні партії. Сучасні політичні партії відіграють важливу роль у функціонуванні і розвитку політичної системи шляхом сприяння і вираження політичної волі народу.

В. Хропанюк вважає, що до політичної системи суспільства належать такі об'єднання громадян, як держава, політичні партії, профспілки, молодіжні, жіночі та релігійні організації, виробничі кооперативи, акціонерні товариства та ін. [16, 46]. На думку П. Рабіновича і співавторів, політична система охоплює як державні утворення (органи держави, підприємства й установи), так і громадські об'єднання (зокрема, політичні партії), а також недержавні підприємства і трудові колективи [14, 15].

У сучасній юридичній літературі утвердилося переважно нове, еволюціоноване поняття політичної системи [12, 8]. Так, за правового підходу політична система — це сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють відносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому.

Політична система складається з трьох взаємодіючих підсистем [13, 8–9]:

- інституціональна — складається з таких інститутів, як держава, політичні партії, групи інтересів;
- інформаційно-комунікативна — встановлює зв'язок між інститутами політичної системи (зокрема, засоби масової інформації);
- нормативно-регулятивна — створена різноманітними нормами, які визначають поведінку людей в політичному житті, а саме їхню участь у процесах висування вимог,

перетворення цих вимог у рішення, здійснення рішень.

Але практично всі вчені, незалежно від їхніх поглядів на зміст політичної системи, визнають її головними елементами державу й політичні партії. Саме ці організації є суто політичними, створеними з метою здійснення політики.

З правової точки зору громадські організації за своєю сутністю і характером діяльності не можуть бути політичними, і з цим не можна погодитися. Це впливає насамперед з того, що в їх статутних документах відсутня мета володіння державною владою. Однак сама по собі їх діяльність носить політичний характер, оскільки, поперше, вони об'єднують людей, що входять до тих чи інших політичних сил (політичні рухи, національно орієнтовані групи, прихильники реформування суспільства тощо), крім того, вони становлять політичну базу для виникнення основних політичних партій. По-друге, соціальну базу громадських організацій становлять представники різних верств населення, виходячи з цього цілі громадських організацій спрямовані на соціальний захист різних верств населення, які вступили до їх лав. По-третє, громадські організації прагнуть брати активну участь у державотворенні, формуванні та здійсненні програм соціально-економічних перетворень в Україні, вживанні заходів щодо поліпшення добробуту громадян.

Представники громадських організацій, які обрані до Верховної Ради України та місцевих рад, домагаються виконання цілей та конкретних завдань об'єднань, які вони представляють. Отже, всі громадські організації є політичними за своїм характером.

Крім того, взаємодія та співпраця двох видів об'єднань громадян (політичних партій і громадських організацій) ґрунтується насамперед на їх подібності та єдиному правовому забезпеченні. Виходячи з цього основний напрям взаємовідносин між громадськими організаціями та політичними партіями можна визначити як співпрацю. Саме за допомогою співробітництва з політичними партіями громадські організації мають реальну можливість брати участь у політичному житті держави. Форми участі можуть бути різними, як правило, це моральна або матеріальна підтримка політичних партій або блоків. Така підтримка ведеться в демократичних державах відкрито і цивілізовано. Так, під час виборів професійні спілки та їх лідери можуть відкрито проголошувати про підтримку тої чи іншої політичної партії, закликати своїх членів голосувати за дану

партію, переказувати гроші на виборчий рахунок партії. У свою чергу, політична партія бере на себе зобов'язання включити до свого списку кандидатів у депутати представника громадської організації та підтримувати деякий проект, вносити відповідні зміни до законодавства, тобто вести лобістську діяльність, спрямовану на прийняття рішень в інтересах тих чи інших громадських організацій [9, 30].

Отже, до структури політичної системи будь-якого суспільства входять держава та її органи, політичні партії, суспільні організації та рухи, інші об'єднання громадян у поєднанні з нормативно-правовою основою й політичною ідеологією [8, 176].

Місце і роль громадських організацій у політичній системі незалежної України визначені у Законі України "Про об'єднання громадян", прийнятому Верховною Радою України 16 червня 1992 р.

Найбільш широко концептуальні основи та правові засади діяльності громадських організацій багатопланово втілені у Конституції України.

Важливим є положення ст. 36 Конституції України, в якій юридично закріплено право громадян на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [1].

Типологія громадських організацій включає в себе різноманітні підходи: за поставленими цілями, за родом діяльності членів, за рівнем масовості і ступенем впливу, за інтересами, за масштабами діяльності, за ступенем і формою організації та ін.

Найбільш масовими організаціями є професійні спілки. Місце і роль профспілок у політичній системі українського суспільства визначено Конституцією, спеціальним Законом "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", Законами України "Про об'єднання громадян", "Про колективні договори і угоди" та іншими нормативно-правовими актами.

Так, ст. 36 Конституції України визначає, що професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права [1].

Законом України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" зазначено, що професійна спілка — добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання) [5].

Крім того, правову основу діяльності профспілок складає також трудове законодавство в цілому, оскільки воно використовується профспілками для захисту прав та інтересів працівників.

Зокрема, ст. 243 Закону України "Про внесення змін до Кодексу законів про працю України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" визначено, що держава визнає професійні спілки повноважними представниками працівників і захисниками їхніх трудових, соціально-економічних прав та інтересів в органах державної влади та місцевого самоврядування, у відносинах з власником або уповноваженим ним органом, а також з іншими об'єднаннями громадян [6].

Ст. 247 вказаного Закону чіткіше визначені повноваження виборного органу профспілкової організації на підприємстві, організації, установі [6].

Важливе місце в політичній системі незалежної України посідає громадське об'єднання роботодавців.

Законом України "Про організації роботодавців" визначено, що об'єднання організацій роботодавців — неприбуткова організація роботодавців, яка об'єднує організації роботодавців на засадах добровільності та рівноправності з метою представництва і захисту прав та інтересів організацій роботодавців і роботодавців [7].

Значущість організації роботодавців та їхніх об'єднань у політичному та соціально-економічному житті сучасного українського суспільства визначається їхніми правами та обов'язками, передбаченими Законом. Зокрема, організації роботодавців та їхні об'єднання мають право: вносити до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування пропозиції з питань, пов'язаних з їх статутною діяльністю, брати участь у соціальному партнерстві в порядку і на умовах, визначених відповідним законом, брати участь у формуванні та проведенні державної політики зайнятості населення, одержувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності інформацію із соціально-економічних питань та питань, пов'язаних з трудовими відносина-

ми, розвитком держави, необхідну для виконання своїх статутних завдань, поширювати інформацію щодо своєї діяльності і пропагувати свої ідеї та мету, висвітлювати свою діяльність у засобах масової інформації та виступати їх засновниками відповідно до закону, проводити соціологічні дослідження, створювати наукові інформаційні та навчально-дослідницькі центри, брати участь у розробленні та реалізації державної політики в галузі професійної освіти, у формуванні кваліфікаційних вимог до випускників навчальних закладів, фінансуванні створення та утримання недержавних професійно-технічних навчальних закладів.

Основні обов'язки організацій роботодавців та їхніх об'єднань такі: сприяння ефективному розвитку вітчизняного ринку праці шляхом його збалансування, попередження зловживання монопольним становищем на ринку та виникнення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності, неухильне додержання вимог законодавства України та свого статуту, використання не заборонених законом засобів захисту прав і законних інтересів роботодавців, участь у переговорах, консультаціях з укладання колективних договорів (угод), вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) відповідно до закону.

Розділом 6 Закону визначено форми взаємовідносин організацій роботодавців та їхніх об'єднань з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, професійними спілками, їх об'єднаннями та іншими організаціями найманих працівників [7].

При аналізі громадських організацій в політичній системі незалежної України варто враховувати також місце релігійних конфесій у суспільстві.

Законом України "Про свободу совісті та релігійні організації в Україні" було започатковано нову законодавчу базу у цій галузі, спрямовану на забезпечення відповідно до Конституції України та норм міжнародного права, визнаних на той час Українською державою, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від їхнього ставлення до релігії, законодавчого визначення обов'язків держави щодо релігійних організацій та обов'язків релігійних організацій перед державою і суспільством, гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадської злагоди і співробітництва людей незалежно від їхнього світогляду чи віровизнання.

Згідно зі ст. 7 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з означених вище релігійних організацій [2].

Місце і роль релігійних конфесій у політичній системі визначаються їх взаємовідносинами з певними політичними рухами. У програмах кожної з партій, що існують в Україні, є положення про їх ставлення до релігії. Відбувається і політизація релігійної сфери.

Наприклад, у Сумській області станом на 1 січня 2007 р. зареєстровано 686 статутів релігійних громад, які представляють 23 конфесії. За авторитетом і ступенем впливу на населення переважає православ'я. Помітно політизованим є релігійне середовище УПЦ КП, парафіяни цієї конфесії схильні до підтримки правих політичних сил. І навпаки, середовище УПЦ МП активно позиціонує себе як проросійська сила [15].

З одного боку, сама релігія активно виходить на політичну арену, з іншого — політика проникає в релігійну сферу.

Характер і стабільність політичної системи незалежної України залежать від суті та спрямованості державної політики в національному питанні, адже на її терені проживають громадяни, які належать до 110 етносів.

Уперше в українському правовому полі громадські організації національних меншин як суб'єкт права з'являються в Декларації прав національностей України. Декларація прав національностей України визначила, що Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні права щодо обрання до органів державної влади усіх рівнів, зайняття будь-яких посад в органах управління, на підприємствах, установах та організаціях, права на збереження їх традиційного розселення і забезпечує існування національно-адміністративних одиниць, право вільного користування рідними мовами в усіх сферах суспільного життя, включаючи освіту, виробництво, одержання і розповсюдження інформації, право створювати національні культурні центри і товариства [10].

Вказані гарантії закріплені і конкретизовані у Законі України "Про національні меншини в Україні" [3].

Частина друга ст. 14 захищає національні громадські об'єднання до кола суб'єктів виборчо-

го процесу: "Національні громадські об'єднання мають право висувати своїх кандидатів у депутати на виборах органів державної влади відповідно до Конституції України, законів про вибори народних депутатів України і депутатів місцевих Рад народних депутатів".

Сказано і про обов'язки держави стосовно підтримки національних меншин та їх організацій. Так, перша частина ст. 14 визначає: "Державні органи сприяють діяльності національних громадських об'єднань, які діють відповідно до чинного законодавства", а ст. 16 додає: "У державному бюджеті України передбачаються спеціальні асигнування для розвитку національних меншин" [3].

Вказані норми втілені у Конституції України у положенні ст. 11 про те, що держава, сприяючи консолідації та розвитку української нації, історичної свідомості, традицій і культури, водночас дбає про розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Зростає роль жіночих громадських організацій не лише у відстоюванні інтересів жінок і дітей, а й у державотворенні, проведенні економічних реформ, виховних заходів серед різних верств населення.

Існує Міжнародна Демократична Федерація жінок, яка об'єднує 135 жіночих організацій із 117 країн світу.

Жіночі об'єднання за своєю суттю не є політичними структурами, однак їх діяльність на утвердження державності часто набуває політичного характеру. Використання громадянами конституційного права на об'єднання втягує їх в коло політичних дій. Крім того, до їх складу входять особи, які виражають певні спектри політичних сил.

Правовою базою діяльності молодіжних організацій в політичній системі незалежної України на сьогодні є Декларація "Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні", Закони України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", "Про об'єднання громадян", "Про молодіжні та дитячі громадські організації", "Про охорону дитинства" та інші нормативно-правові акти.

Ст. 8 Закону України "Про молодіжні та дитячі громадські організації" передбачається значущість молодіжних організацій в політичному та соціально-економічному житті українського суспільства, а саме встановлюється порядок залучення молодіжних і дитячих громадських організацій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування до розроблення та

обговорення проектів рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді. Крім того, Закон закріплює форми державної підтримки молодіжних і дитячих громадських організацій: надання молодіжним та дитячим громадським організаціям інформації про державну політику щодо дітей та молоді; подання методичної та організаційної допомоги з питань соціального становлення та розвитку молоді і дітей; сприяння створенню підприємств, установ і організацій, які надають послуги молоді та дітям або сприяють зайнятості молоді [4].

Наприклад, стосовно заяви октябристів, прогресистів та кадетів, що “політика в школі є шкідливою”, В. І. Ленін писав: “Будь-яке засудження щодо залучення в політику, хоча б і “ранне”, є лицемірством та обскурантизмом”.

Про політичний характер піонерської організації неодноразово йшлося і в партійних документах, у тому числі в постанові ЦК ВКП(б) “Про роботу піонерської організації” від 21 квітня 1932 р. В ній згадувалося, що піонерська організація є “масовою політичною організацією дітей, яка має величезне значення в справі комуністичного виховання підростаючих поколінь” [17, 21].

Вагоме місце у політичній системі Української держави займають об’єднання, спілки, асоціації підприємців. Вони структуризовані за професійними ознаками і міжпрофесійним принципом. За професійною ознакою функціонують Всеукраїнське об’єднання громадян “Спілка приватних підприємців в Україні”, Національна асоціація кредитних спілок тощо.

На міжпрофесійних принципах діють Спілка наукових та інженерних об’єднань України, Товариство винахідників і раціоналізаторів України, Українська інженерна спілка тощо.

На вказаних принципах провадять свою діяльність й громадські організації, які виступають за поліпшення екологічної обстановки та здоровий спосіб життя (Українська екологічна асоціація “Зелений світ”, Українська асоціація “Рух за здоровий спосіб життя” тощо).

В Україні функціонують громадські організації, які виражають інтереси конкретних верств населення. Це ветеранські організації: Організація ветеранів України, Міжнародна українська спілка учасників війни, Спілка офіцерів України, Українська спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів).

Докладаючи зусилля, вони проводять роботу із соціального захисту учасників Великої Вітчизняної війни, воїнів, які брали участь в афганській

війні та ін.; беруть участь у підготовці видань про воїнів, загиблих у Другій світовій війні і, що дуже важливо сьогодні, вживають заходи (лекції, конференції та ін.) з патріотичного виховання населення, особливо молоді України.

Повнота спектра громадських об’єднань та умови їх функціонування є одним із визначальних індикаторів суспільства. Демократичне суспільство не лише декларує, а реально гарантує права і свободи громадян. Громадські об’єднання разом з державними і партійними структурами є основними елементами політичної конструкції суспільства.

Отже, громадські організації вирішують політичні цілі, беруть участь у проведенні реформ, стають на соціальний захист населення. Незважаючи на ідеологічні принципи, якими вони керуються, громадські організації своєю діяльністю сприяють утвердженню державної незалежності України.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // ВВР України. — 1996. — № 30.
2. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23 квітня 1991 р. // ВВР України. — 1991. — № 25.
3. Закон України “Про національні меншини в Україні” від 25 червня 1992 р. // ВВР України. — 1992. — № 36.
4. Закон України “Про молодіжні та дитячі громадські організації” від 1 грудня 1998 р. // ВВР України. — 1999. — № 1.
5. Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” від 15 вересня 1999 р. // ВВР України. — 1999. — № 45.
6. Закон України “Про внесення змін до Кодексу законів про працю України у зв’язку з прийняттям Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” від 5 квітня 2001 р. // ВВР України. — 2001. — № 21.
7. Закон України “Про організацію роботодавців від 24 травня 2001 р. // ВВР України. — 2001. — № 32.
8. Бебик В. М. Політологія для політика і громадянина: Монографія. — К.: МАУП, 2003. — 424 с.
9. Васьук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України: Дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2004. — 207 с.
10. Декларація прав національностей України / Верховна Рада України, 1991. — 1 листоп.
11. Погорілко В. Ф. Теоретичні проблеми конституційного ладу України // Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика: Монографія / Відп. ред. В. Ф. Погорілко. — К.: ІДП НАН України; А.С.К., 2003. — 650 с.

12. Погорілко В. Ф. Політична система України і проблеми її реформування // Вісн. Запорізького держ. ун-ту. — 2004. — № 1. — С. 7–18.

13. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: Навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / За ред. Ф. М. Рудича. — К.: Парламент. вид-во, 2002. — 327 с.

14. Рабінович П. М., Шмельова Г. Г., Луць Л. А. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. для студ. спец. "Правознавство" / Ін-т системних досліджень освіти України; Львів. ун-т. — К., 1993. — 95 с.

15. Стан структур громадянського суспільства в Сумській області: травень 2007 року — 16 жовтня 2007 року // Політичний експерт (Сумський аналіт. журн.). — <http://www.politexpert.in.ua/news.php?readmore=95>

16. Хропанюк В. Н. Теория государства и права: Учеб. пособие / Под ред. В. Г. Стрекозова. — М., 1995. — 384 с.

17. Щиглик А. И. Закономерности становления, развития и функционирования общественных организаций в советской политической системе (политико-правовое исследование). — М., 1977. — 252 с.

З юридичної точки зору громадські організації за своєю сутністю і характером діяльності не можуть бути політичними. Однак сама по собі їх діяльність носить політичний характер. Громадські організації відіграють вирішальну роль у політичному житті суспільства. Вони мають на меті вирішення політичних проблем, задоволення та захист потреб і інтересів своїх членів, беруть участь у проведенні реформ, стають на соціальний захист населення.

С юридической точки зрения общественные организации по своей сущности и характеру деятельности не могут быть политическими. Однако сама по себе их деятельность носит политический характер. Общественные организации играют решающую роль в политической жизни общества. Их целью является решение политических проблем, удовлетворение и защита потребностей и интересов своих членов, они принимают участие в проведении реформ, оказывают социальную защиту населению.

Due to the legal point of view public organizations in their character of activity can not be political. However their activity carries itself political character. Public organizations play a principal role in political life of society. They take aim at the solution of political problems, satisfaction, and defense of necessities and interests of their members, take part in the lead through of reforms, become on social defense of population.

Надійшла 8 червня 2009 р.